

EUSKAL-IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN

* * *

872'GARREN URTEKO LARRUKI BAT (jarraipena)

GARRAÑTZI AUÑDIKO OARRA: Uts aundi bat egin nuan "Euskerazaintza" deritzan gure aldizkari onen XXI zenbakiaren 8'garren orrian. An, IÑIGO izena, gutxi-gora-bera, Kristo'ren denborakoa zala idatzi nuan, 90'garren urteko burniori edo brontzeko ol batek, Enneges edo IÑIGES abizeneko eusko-gudari bati Erroma'ko "ziudadani" edo urikidetza eman zitzaiola esaten dualalako. 90'garn urtean Domiziano zan Erroma'ko inperatore.

Batere kezkarik gabe idatzi nuan ori, ortaz une artan buruz ari nintzalako.

Kezka, nere esakizun ura gure aldizkari ontan idatzirik ikusi nuanean sortu zitzaidan. "Bixente: —esan nion nere buruari—, burniorizko ol ori *Krist'osteko* 90'garren urtekoa ez baiña, ez al duk *Krist'aurreko* 90'garren urtekoa"?

Eta orrela izan ere da: Krist'aurreko 90'garren urtekoa! Kristo ta Amabirgiña ez ezé, apika ez ziran oraindik jaió Amabirjiñaren guraso izandako Jokin eta Ane'ren aitón-amonen gurasoak ere.

Ondo zarra dugu beraz Ennego edo Enneko edo IÑIGO izena. Krist'aurreko II mendekoa! Burniori-ol artako Enneges edo Iñigez gudari ark Krist'aurreko 90'garren urtean gutxienez ogei ta bost urte balinba'zítuan, eta abizena bere aitaren izenetik artua ba'zuan, aita ura, Ennego edo IÑIGO jaun ura, Krist'aurreko II mendearen 15'garren urtearen inguruan jaioko bait zan.

Beraz, Krist'osteko Domiziano inperatorea baiño zarragoa ez ezé, bada IÑIGO edo EÑEKO euskal-izena, Erroma'ko Inperiotzaren asiera baiño zaarragoa ere. Julio Zesar baiño zaarragoa. Erroma'ko Errepublikaren denborakoa.

Baiñan errua apalki agertuz gero, asi nedin gaurko utzi genduan 872'ko larrukiaren ikerketa.

* *

Jarrai dezagun orain arte aski xee landu dugun Larruki onen azterketan. Ona-ko itz auek peintzen zaizkigu:

LARRATE
FOÑTAÑAS
ESCAFLIETA
LOMBAÑA

ÑAPOÑE
LASTRAS
RUSIOÑ
IHANIA

TOVIELLAS
COMENZAÑA
DOÑDISLE
VAL CAVATA

VARGA
GOVIA
IMAÑA

Izen oiek ia danak, Losa-Aranean dagoan OTEO deritzan udaleko errien izenak dira. Izen oietako batzuek, FONTEANA'k eta LARREA'k, ez dute guretzako erakarmen geiegirik.

Aurrenekoa, Fontanas, seguruaski ITURRIETA'ren lateraketa da.

Axolagarriagoa zaigu gaztelera "pastizales" izango litzakean LARRATE. Gaztelera "helechal" dan OTEO'rekin batera, Losa eta Gobia arantako jendea IX mende artan euskalduna zala argi-argi adierazten bait digu. Orregaitik ainzuzen esan dut zalantzarik gabe, "Fontanas" ura "Iturrieta" edo onen antzeko beste euskal-izen baten aldakuntza dala.

Araba'n ere, Nafarroa'ren muga-mugan, bada beste OTEO bat. Athletic-zaileek atsegin onez entzungo dute erri ortako eliza San Mames'en izenekoa dala. Eta nik berriz, San Mames dala-ta, aspaldidandiko zor bat bete nai dut orain.

Bein, irakurlei, ezagutzen zituzten San Mames'en baselizen berri eskatu nien. Batek erantzun zidan, Aurre-Apraitz'tar Balendin'ek, Kortezubi'ko Basondo'n bat badala esanez. Erriak Santimamiñe esaten ornen dio, eta izen ortako, — izen ospetsuko! —, leitzaren alboan ornen dago. Ederki dio Aurre-Apraitz'ek: "Mames izenak ames edo ameseta antza dualako-edo, amesetatsuak joaten zirean eta orain be joaten dira, euren gexoa osatzeko eskatzen". Eskerrik asko, Balendin.

ESCAFALIETA.- "...vadt ad Escaflieta": "Escaflieta'ra doa". Ez dago argi larrukian erri bat ala mendi bat zan. Erria ba'zan ere, Madoz'ek ez du aipatzen-da, aspaldi ezabatutako erria izan bear du. Izena bera ere aski du parregarria. Euskalduna ote da?. Bai beintzat bere aurreneko erdia: ESKA.

"ESKA"z eta "ASKAZ"z asten diran toki izenak asko dira Euskalerrian: "Eska"z asten diranak, ESKARTZA adibidez, "askar"tik ornen datoz. "ASKAR", berriz, erderaz "quejigo", ametz-mota baten izena da. Oraindik gaur-egun euskeran bizirik diraun itza.

Etimologi ori, naiz beti ez, baleike oso maiz egiazkoa izatea; Eskartza eta Askartza abizen bat bera bait dira. ASKARZA, Araba'ko erri bat da. Erri orri ESKARZA esaten dio XIII mendeko dokumentu batek.

Itzen asierako "E" ta "A" izkiak oso maiz agertzen dira, dokumentuetan, eta euskaldunen ezpainetan, alkar-trukaturik: Estarrona, Astarrona; Eizkibel, Aizkibel; Ezponda, Aizponda; Egileta, Agileta...

ESKARGA, Gipuzkoa'n Angiozar eta Legazpi-arteko mendate bat da. Gaur, oso gaizki, "Puedo de Descarga" esaten zaio, "Puerto d'Escarga" geiago gaztelera; orrela aldaerazten bait zaie itxura izen euskaldunei. "Eskarga" ez ote da beñere "aldapa" izan? Orrela ba'litz, "Puerto d'Escarga" "Puerto del Puerto" izango litzake, Araba'ko "el Valle de Arana", "El Valle del Valle" dan bezala.

Danadala, "Eska"z asitakoak, "tilo" dan EZKI'tik sortuak ornen dira. Baleike, baiña ez beti. Oñarri ori du noski EZKIOGA'k: "Ezki Ugariko Tokia". Eta zer esan ez, EZKITI'k. Baiñan EZKA Erronkari'ko errekek oñarri ori bera duala sinistea, oso zail egiten zait.

EZKARAI Errioxa'ko erriaren etimologia azaltzeko ere, "Ezki-Garai", "Tilo Alto" edo "Sobre el Tilo" baiña atsegin aundiagoz esango nuke "Peña Alta" edo "Sobre la Peña" dala: AIZ-GARAI. Berdin diot Nafarroa'ko EZKAI erriari-buruz, Ezkai Ezkarai'ren laburpena besterik ez bait da. Ezkarai, "aitz-gaiñean" baiño "aitz-pean" geiago dagoala? Oroi izenen toki-aldaketari-buruz beste zenbait lekutan esana duguna.

"Eskaflieta"ren itsatseko FLIETA ("fli" - "eta") ori zer dan ez dakit: "eta" atzizki

euskalduna dugula eta FLIKAGARAY abizen euskaldun bat dala, bai; baiñar. "FLI" zer izan daitekean, ez. Ez nik ez besteek; ez bait dut inon abizen orren eti mologirik aurkitu.

Ñola ote zegoan idatzia "Escflieta" ori larruki onen aurreneko idazkeran?

ÑAPONE.- "...de illo rivo qui dicitur Ñapone": "Ñapone esaten zaion ibaietik", Gaur Ñabon esaten zaio ibai orri. "B" eta "P" bata bestearekin errez aldatzen bait dira gure izkutzan. ("Bertsolari" ez baiña "pertsolari" idazten du laburdieraz Ñarbaitzek oraintxe irakurri diodan idazlan batean).

"Ñabone" eta "Ñapone"rek in antzarik aundjena duan izena, Ñaparroa'ko erri batena da: ÑAPAL, baiña ez dakit onek ere zer etimologi izan dezakean, Lopez Mendizabal'ek dion bezala, izen ori, "pasto" esan nai duten "aba" eta "abai"tik datorrela esatea, zentzurik ez duan gauza dala iduritzen bait zait. Gaiñera, "aba" eta "abai" bizkaierazko itzak dira, ez naparrera garaiekoak; gaiñera-gaiñera ez dute "pasto" esan nai, "abaraska" baizik: "panal de miel", gaztelera.

VARGA.- "...Usque ad illa varga qui summat ad Lastras": "Lastras-gañean da-goan Varga artaraño". Ez da nere ustez erri baten izena, naiz "V" nagusiz idatzirik agertu, lumalari zar aiek ortografiari ez bait zioten jaramon aundirik agiten. Baiñan ala ba'litz ere, "barga" gure toki izen askotan agertzen zaigun itza dugu:

BARGAIN, bere 1 .232 metrorekin, Urbasa'ko tontorrik garaiena da. Aban to'ko auzo batek ere, BARGA deritza. Ega ibaiera sartzen dan lats edo errekatxo batek ere izen ori darama: BARGA. Ñaparroa'n Arga'ra doan beste lats batek ere BARGA ori darama bere izenaren asieran: BARGAGOROI. Izan au, len, "Bargagarai" ote zan? Latsak maiz artzen bai dute sortzen diran mendien izena. BARGOS, larre baten izena dugu Laburdi'n. "OS", "OTS", atziki toki adierazle da. Zer ote da "BARGA"?

Esan dut, nere ustez larruki ontako "Varga" ori toki-izen bat ez dala. Laterazko itza ere ez da. Gaztelera zarrekoa omen da, Martin Alonso'k bere "Erdiaroko Gaztelaren Itzegian" dionez; "monte bajo" esan nai omen du, eta XIII mendean agertzen ornen da aurreneko aldiz gaztelera. Bertzeo'ko Gontzal'en "Donemilian'en Bizitza" eta Juan Ruiz Hita'ko Arzipreste edo Goibereterraren "MajtasUn Ederraren Idatzja" izeneko liburuetan ainzuzen.

"Varga" lateraren itza ez dalarik, IX mendeko lumalari ark ez zezakean larruki ontan "vargarik" idatzi. Zer idatzi ote zuan ba? MUÑÑIO? Edo, ziurkiago mintza gaitezen, MUÑO irakurri bear dan itz ori lateraz emateko, zer idatzi ote zuan? Erantzunik gabeko galdera.

Alatagutziz, ez dezagun azturik laga BARGA orrek bere altzoan AR itza bada-ramala; "BA" eta "BE" "beetasuna" esan nai duten atziki ta aurizkiak dirala: "Benaparroa", adibidez "Beeko Ñaparroa" dala. "GA", "AGA", berriz, atziki ugaritasun eta toki adierazleak dira. Ortaz, naiz "cum timore et tremore", "ikara ta bildur" aundiz, ausartzen naiz larrukiko "VARGA" (Ba-ar-ga) orren etimologia "Beeko Artza" edo "Arritza" izan daitekeala, ixil-ixilik esatera.

LOMBAÑA.- "...iuxta villa Lombana". ("luxta" k, "alboan" esan nai du). Madoz'k ez du erri au ere aipatzen. Aspaldi ezabatutako erriskaren bat dalako siñale. Izan orren atzeko toki-izenak baditugu: LOÑBA bera Bizkai'ko enkarterrietan

abizena da, eta, Araba'ko Saltzedo'n, toki-izena; Salazariko Garzia'tar Lope'k ainZuzen bere "Bienandanzas e Fortunas" liburuan aipatzen duana. Larri ibilli ornen zan ba Lonbana arfan Salazar'tarren eta Amoros'tarren arteko borroka batean.

Lonbano, berriz, Araba'ko Errioxa'n olor bat zan 1.697'an; eta Lonbilla, larre bat; Lonbart, Benaparroa'ko abizena da; Lonbeakogana, 1.607'an, Araba'ko Markinez'en, toki-izena; toki-izena da LONBA bera ere Araba'n. Eta "O" errez "U" biurtzen dalako, larrukiko "Lonbana"ren sendikoak dira izki ori daramaten izenak ere. Eta izen auek, LUN edo LOÑ daramakiten izenak, nai dituzun aiña aurkituko dituzu iztegietan. Larrukiko "Lonbana" orren aide diran abizen eta toki-izenak Euskalerrri osoan bait daude zabaldurik.

Baiñan naiz ain zabaldurik egon, izen oien etimologirik ez dizu iñork emango. Iñork ez bait daki LOÑ edo LUN oiek zer izan dezazkegun. Ez zait ba batere fidagarria gertatzen, "Lonba" "pastizal" esan nai duan "ona"ren aldakuntza dan "onba"tik datorrela esatea, euskal-iztegiek "ona" orri orrelako zentzurik ematen ez dioten ezkeru.

Mitxelena'k aipatzen du LOÑBIDE, baiñan soilki "bide" zer dan esateko bakarik, zer esan nai duan igertzeko askoz zaillago dan LOÑ zokoan isilik utziz?

GOVIA.- "Sancta María de Govia". "Coba", "Cobea" eta fonetikaren eragiñez, "Gobia", bizkaieraz, guk "Leiza" esaten diegun artzuloei esaten zaie. Araba'ren erdialdeko menditarrentzat berriz, sortaldetik sarkaldera, "Gaba"k ala "Gobia"k, beren lurraldean oso ugari dituzten erdiaroko artzuloei esaten diete, orañdik euskerazko itza erabilliz. Zulo oiek arri ustel beratzean V, VI eta VII mendeko kristau bakartasun-zaleek, bertan erarik gogorrean penitentzi egiñez bizitzeko iri-kiak dira.

Ortik datorkio Valdegovia edo Gohiaran'i bere izena, ugari bait dira aran polit artan "Gobiak".

Gaur, Euskaltzaindiak, — Euskaltzaindi doakabe onek egindako okerkeri bat geiago —, aran maitagarri orri GAUBEA izan eman dio, eta izen ori idatzierazi du Gohiaran'en sarrerako bideertzetan. Agertua dut aldizkari onen zenbaki batean, okerkeri orren zergaitia:

Urteak dira, nik Gohiaran'en etimologiaz izparringi batean mintzatu nintzala.

Gezurrezko izena erabilliz Mamu ezezagun batek, aran orren egiazko izena GAUBEA zala erantzun zidan, Caro Baroja'k izen ori agertzen duan dokumentu bat aurkitu ornen zualako.

Balpuesta'ko gotzaitegi'ko dokumentuetan bai, "Gaubea" agertzen dala, — erantzun nion —, baiñan beste dokumentuetan "Gobio" esaten zaiola, eta, ainzuzen, izen ontakoa dala ia iñoiz "AU" z. idatzia agertzen ez dan "O". Eta, Caro Baroja'k ez duala sekulan esango Gohiaran'en izena Gaubearan danik, erdiarokan "O" "AU" idazten zalako ori, onda dakilako.

Alatagutziz, "GAUBEA" oker-bataiatu du Euskaltzaindia Gobia. Ñik beti uste izan nuan, neri — era zakarrean gainera — aurka egin zidan Mamu ezagun ura Euskaltzindiko jauntxo bat zala. Gaur, Cohiaran'i gertatu zaiona ikusi ondorean, zero ziurtu zait zalant %azko nere uste makur ura.

TOBIELLAS.- "...iu xta viñas de i oviellas": "í oviellas'ko mastien ondoan".

Araba'n gabiltz oraingo ontan; Gobiaran'en ain zuzen. Aran ortakoa bait zan — eta da — orain TOBILLAS esaten zaion erri oh. Iberos aruntzko Errioxa'n ere bada izen ortako erri bat: "Tobilla". Izen au bera da ama Araba'ko egoan Santa Cruz del Fierro'ko alor batek ere: "Tobilla". "Tobika", berriz, Araba'ren erdialde-mendietako Fuidio'n beste alor batek.

Izen orren etimologira sartzeko, JOIbi zer dan jakin hearco genduke. Araba'n, TOBIA abizena bada; eta baita TO5IO ere Araba'n bertan eta Ihero'z aruntzko Errioxa'n. Tobia, "tobi-a", (gazteleraz "la tobi") izateaz gaiñera izan daiteke "tobi-aga" ere, ("lugar de tobis", "tobera") "aga" atzizkia "a" 'use bat biurtzen bait da euskaldunen ezpaiñetan.

"Toba" gazteleraz, arbela'en antzeko ani ustel bat da.

"Tobiellas" "Lugar de Pequeñas Tobas" esan nai duan gaztelerazko itza dala erabakita, ¿zergaitik ez dugun arazoa bertan bera uzten, katuari bosgarren anka billatzen ibilli gabe? Ba... katu onek bosgarren anka badualako. Ez zan ba oraindik IX mendean gaztelerarik jaiol ta gaztelerarik jalo ez ba'zan ez bait daiteke izen orren etimologia gaztelerazkoa izan! Reste alde batetik ekin bearko diogu beraz katu oni, bere bosgarren anka billatzeko. Euskeraren aldetik naitanaiez.

"Toba"ren lenen °T" orrek izki protetiko orto edergarri utsa dala dirudi. Zer ote da "OBA"? Lopez Mendizabal'en ustez, "larre" esan nai duan `obe"ren aldakuntza. Kerexeta'k berriz "Tobia"ren "ohi" ori, euskeraz "zulo" asan nai duan "obi" ber-bera dala diosku. Eta, arrazoi osoa da, ezpairik gabe. Ortos "ohi" + "a" = "obi" + "aga", OBIAGA izango litzake, OBIETA Riz<ai'a ZULOAGA bardulitarren eta baskoien artean.

Mitxelena latinzaleak, euskerazko "OBI", "ORIA", ori, laterazko "FOVEA"tik datorrela dio; dirudianez, baste norbaiten abarra jarraituz; "Romaniches Etymologisches Wörterbuch" aipatzen bait da.

Ez dugu guk aldizkari ori gure libutegian. Baiñan Mitxelena'k ez du OBI euskalduna "FOVEA" lateratarretik datorrela egiztatzeko arrazoi bat bakarrik ematen. Ezta, ziur esan dezaket au --, aipatzen lorán aldizkari doixtar ark ere; onek emango ba'lu, arrazoi ori azalduko bait zigun Mitxelena'k.

Jakin bezate ba biek, itxura berditsukoak izatea es dala naiko arrazoia, izkuntza ezberdiñetako itzak bata bastearen aide dirala esateko.

CORMENZANA.- "In via qui discurret ac.; Cormenzana":

"Kormenzana'ra doan bidea". "...Via qui venit de Cormenzana, et discurret ad Imanna": "Kormenzana'tik datorren eta Imaña'ra doan bidea". Dakuszunez, larruki bateko aapaldi bat berean bi e'az idaztirik datorkizu izen ori: "M"z, eta "Ñ"z. Lumalari zar aien idazkerak usteon geiegirik merezi ez dualaren adigarri.

"Apellido vasco de etimología problemática" daga kornrentzana, "Encic. Genl. ilustr. del País Vasco" ren ustez. Kerexeta'k, xeetasun geiago emanez, jatorriz Gipuzkoa'koa eta Nafarroa'koa dala diosku, eta Lopez Mendizabal'ek asmatutako etimologia damaigu:

"K" edergaillua + "pasto" asan nai oroen duan "ormaln" + "tza" ugaritasun adierazlea + "ana" toki adierazlea: "Larreategi" euskeraz. "Pastizales" gazteleraz. Zer esan?

Auntz basatien antzera larre-zaleeiia izan zitzaigula Lopez Mendizabal'dar lxaka nere adiskide tolosarra. Auntzak t,)e _ale , al duan guztian larrera jotzen bait du etimologi-asmatze-lanetan. "Ormain", "OHMAIN" bertako jendearen izkeran, Gipuzkoa'n Orendain'go mendi bat da, "ormagiñ" edo "constructor de paredes"

Izateaz gaiñera; baiñan akeneko zentzu onek ez du balio Orendain'go mendi aren etimologia argitzeko. Ormain "larre" ere izan daitekeanik ez dut iñon aurkitu. Ezin dezaket beraz Lopez Mendizabal'en etimologi ura ontzat artu. Ñondik jaso ote zuan nere adiskide maite arek itz orren - eta beste ainbeste eta ainbeste Itzen - esanaia "larre", gazteleraz "pasto", dala?

"Ana", toki adierazlea izateaz gaiñera, izan daiteke jabetasuna adierazten duan "REÑA" genitibu-atzizkiaren laburpena ere: euskaldunok oso gustora egiten dugun laburpena. Orrela, "aitarena", "aitana" esaten dugu; "Pedro'rena", "Pedro'na". Laburketa-arau orren eragiñez, Araba'ko AÑTOÑANA'ren etimologia, "Anton'ja'rena" da. Eta gure fonetikak "nia" "ña" biurtzen dualako, "Antoñarena"; gaurko euskaldunon gustora, AÑTONI'REÑA. Aipatutako laburketa egiñez, "Antiñi'na"; eta -- Araba'ko erri arresituaren izenean - AÑTOÑANA.

Ez dago orrelako izenen etimologia billatzeko Caro Baroja'k bezala laterara jo bearrik.

IMAÑÑA.- IMAÑA, esan dugun lez bi "NÑ" oiek "Ñ" agoskatu bear diralako. Izen ortako erri bat, IMAÑA, bada gaur Burgos'ko Tobalina aranean. IMARKOAIN, Elortz izeneko aranean, Ñaparroa'n, baserri-auzo bat da. IMOZ, Ñaparroa'n bertan Lekunberri eta Irurtzun-arteko aran bat. IMAZ, Madoz'ek dioskunez, Oñateko Goribar auzoan baserri bat zan. Gipuzkoa'n, berriz, Imaz abizen ugaria dugu. Eta IMARAN, abizen bizkaitarra da. Naiko adibide, larrukiko IMAÑÑA ura izen euskalduntzat artzeko.

Bere etimologia asmatzea ordea, beste lelo bat gertatuko zaigu.

"IMA" zer dan ez dakit. Lopez Mendizabal'ek "zuma" dala diosku, baiñan ori nola jakin duan agertu gabe. Ezin dezakegu beraz bere iritzi ori ontzat artu. Mitxelena'k, aipatzen du IMAZ abizena, baiña "Z" ta "TZ" atzizkien zentzua agertzeko bakarrik, eta saguak katuagandik bezala iges egiten du "IMA" itzetik, itz ori ukitu ere egin gabe.

Ez dakigu beraz "IMA" zer dan.

IMAÑÑA edo IMAÑA ori "ima" + "anna" ("aña") zatitzen ba'dugu, IMAÑA'ren antzeko "aña"z asten diran emeretzi izen jaso ditu Jerardo Gereñu'k Araba'n, Aramaiona'ko AÑABAR errotatik asita Trebiño'ko AÑASTRO deritzan erriraiño. Naikoak, Losa'ko IMAÑÑA edo IMAÑA ura ere euskalduna zala esan aal izateko.

Bere etimologia ordea, agertzeke utzi beariko dugu, agerpen ori egiteko oiñari sendorik ikusten ez dugun ezkeru.

MAÑATA.- Len mintzatuak gera izen ontaz. Esan genduan, "Ñ" ta "Ñ" errez nasten diralako, - "Mañana", "Manaria" - eta aldi zar artan maiz "Ñ" "ÑÑ" idazten zutelako, izen ori ederki izan daitekeala MAÑATA.

Esan genduan Manata izatekotan Tolosa'ko MAÑARIEGI'rekin zer ikusia izan zezakeala, eta Mañata ba'zan berriz, Bizkai'ko MAÑARIA'rekin izan zezakeala zer ikusi ori.

Esan genduan baitare, Mitxelena'ren ustez, "sin duda un derivado del latín Ba (I) neun" zala.

"Sin duda", Koldo? "Zalantzarik gabe" ez baiña zalantza aundiz artuko nuke nik etimologi ori. Asko bait dira MAIÑ eta MAIÑ'ez asten diran izen eta abizenak: Gipuzkoa'ko Aia'n abizena dan MAÑARI bera; aipatu dugun MAÑARIEGI, Tolosa'n; MAÑARIETA, Leniz Aranean; MAIÑ, Oiartzun'en mendi bat; Ma(i)ñeru Ñaparroa'n...

Baiñutegi geiegi Euskalerra-zear izen oiek laterazko "Balneun"dik sortuak dirala uste izateko, naiz itz orren "la forma precisa" "ba (I) nearia" izan.

A. Yrigaray aipatzen du Mitxelena'k. Jaun onek, Iruña'ko kale baten izena Mañueta zala - esan ornen zuan -, eta kale orrek ainzuzen baiñu-etxe bat ba-

zuala. Or, bai. Or baleike Mañueta ori Bañueta izatea, baiñan ori aitortu aurretik, kalearen izena, Mañueta, bertako baiñu-etxe ori baiño zarragoa ez dan jakin bearke litzake aurrena.

Esan dezagun, gaur MANA Kintanilla'n (Araba'ren sarkaldean), ÑANANÑSOLO Apellaniz'en (Araba'ko Sortaldean), eta MAÑASARRi Zuya'ko Jugo'n (Araba'ren iparraldean), toki-izena dirala. Baiñan "MAÑ" zer dan ezin esango dugu. Beste itz batzuk bezala, bere zentzua galdu zaigun antziñako euskal-itz zaar bat ote da?

LASTRAS.- Bi aldiz agertzen da izen ori larrukian; "...illa Varga qui summat al Lastras" eta "... alia serna sub Lastras": "Lastras-gaindiko muño ura" eta "Las-tras-peko alor ura". Araba'n Balderejo edo Exo Aranean, erriska bat bada, izen ori, edo izen orren antzeko bat, daramana: LALASTRA. Ez dira erri bera. Larruki koa Losa Araneko Ñapone ibaiaren alboan dagoan bitartean, Arabarra Exo Ara-na zearkatzen duan Purone'ren alboan bait dago.

Lalastra, Araba'ko erriska bat izateaz gaiñera, Bizkai'n Zalla'ren auzo bat ere bada.

Erri orren izena bi eratara erabaki daiteke: "LALA-"ASTRA" edo "LA" - "LAS-TRA". "Lala" - "Astra" erabakiko ba'genu, bere kidekoak izango lirake Araba'ko toki-ziren auek: Maeztu'ko "LALAGORRI" Araba'ren sortaldean, Trespuentes'ko - erromatarren Trasponde'ko - "LALANÑDEA" Araba'ren erdi-erdian, Errjoxar-La-braza'ko "LALANÑZ" Araba'ren ego-sortaldean eta Illaraza'ko "LALUZAI" berrero Araba'ren erdian.

Baiñan, zorjtxarrez, nik ez jakin, LALA zer izan daitekean!

ASTRA ere aski sarturik daukagu euskerazko izendegian. Oroi Bizkai'ko "AS-TRABUDUA" deritzan Erandjo'ko auzoa eta "ASTRABURUA" abizena. Eta "AS-TRAIÑ" erri naparra. Eta, au larrukiko "LASTRAS" artatik urbillago, LASTRAIÑ, Zizur-Aran napparreko erritxo baten izena. LASTRI, Baztan'en, Errazu'ko abizena da.

Lengo aitorpena egin bear ordea nik berrero! ASTRA zer dan ez dakidala, alegia. Bada "sasi", gaztelera "zarza, dala dionik. Ori egia ba'litz, larrukiko LASTRAS, - plural edo ugari-eran dagoalako "Las Zarzas" izango litzake gaztelera. Euskeraz, berriz, SASETA; ala SASIOLA. Baita LARRATE ere. Baiñan azkeneko au Larrate, "zarzal", ez baiña LARRE-ATE, "pastizal", izatea baleike, itzen azkeneko "E", edo galdu edo oso errez "A" biurtzen bait da. "Etxe" + "oste" _ "etxoste" ala "etxaoste"; "erle" + "untza" = "erlauntza"; "abere" + "tza" = aberatsa; "etxe" + "leku" = Etxaleku; (Ñaparroa'n Imoz'ko erri nagusiaren izena).

RUSIOÑ.- "VI eras salsas in Sancta Maria de Rusion". "Eras salsas" eguzkipean gazura lurrinduz gatza lortzeko larraintxoak dira".

Ta..., Rusion? Euskal-izena izan ote daiteke? RUSIETA jzeneko iturri bat bada beintzat Lezama'n Araba'ren iparraldean; eta bazan, baita, 1.795'ean Araba'ko zelaigunearen iparraldera dagoan Mandojana'n RUSTARAÑA zeritzan alor bat, Jerardo Lopez de Gereñu adiskide kutuna zanak bere "Toponimia Alvesa"n dionez.

"RUSI" zer dan iñork ez dizu argituko. "OÑ, "OÑA", euskal-atzizki toki adierazlea dalarik "rusion", "rusi"-toki izango litzake. Zer idatzi nai ote zuan lumalari zan arek, eskuak Rusi idatzi zionean?

Laterazko itza ez da beintzat, "Rusion" ori. Beraz, larrukian oker idatzitako euskal-izen bat izan bear du. Badaiteke, gero gaizki berridatzia izatea ere.

VAL CAVATA.- "Sancti Romani De Val cavata". Ni, izen au euskal-itx ezezagun baten lateraketa zala esanda, beste izen batera igarotzeko asmo-arturik nengoan. Baiñan "cavata" erdiaroko lateraren itza ez dala ikusi dut. Cange'k beintzat ez bait dakar itz ori bere iztegi oparoan.

Erromate'ko latera klasikoan bai, erabiltzen zan itz ori, eta "cóncavo", "hueco", esan nai zuan. Euskeraz, "sakon", "magal-antzeko".

Baiñan, IX mendean Kukulla'ko lekaide arek erromateko latera dotorerik ez zekian. Erdiaroko latera baldarrez mintzatzen zan, eta latera ortaz idatzi zuan laruki au. "Cavata", ordea, erdiaroko latera ez dalarik, gaizki idatzitako izen bat dala zirudian. Zer idatzi nai izan ote zuan gure lumalari ark? ala geroago beste norbaitek sartu ote zuan itz ori? galde egin nion nere buruari. Edota..., antziñako euskal-izen bat ote da "Cavata" ori?

Ez dirudi, itxuraz beintzat euskalduna danik. Kontuz ordea! Izen ori euskalduna izan daitekeala egiztatzeko, "KABA"z asten diran izen-talde polit bat bait da makigu Jerardo Gereñu'k:

KABAKARRA, 1717'an Betoño'n soro bat zan; KABAGAÑA, 1706'ean Añun'n, soroa; KABALBIDE, 1849'an Araba'ko Subijana'n, muñoa; KABALDIA, Kontrasta'n, toki-izena. KABALLETA, Arzubaga'n, soroa, (atzizki beraz, PABOLLETA, lurralde zearo euskaldunear, "Azpiroz'ko Mendatearen" egiazko izena da). KABARRIGAÑA, 1823'an Zumeltzu'n, soroa; KABARRATE, Sendalio'n, toki-izena; KABARROA, 1736'ean, Apellaniz'en, soroa. KABASOLO, 1716'ean Adana'n, soroa; KABAZARRA, 1817'an Elorriaga'n, soroa; KABA, lau erritan da toki-izena: Martioda'n, Korres'en 1756'ean, Mendiola'n, Legutiano'n, eta 1718'an Antoñana'n; KABAS (KABATS bearbada) beste iru erritan agertzen zaigu: toki-izena da Margarita'n; Zerio'n 1864'ean, soroa, eta Roitegi ta Onraitaren artean, mugarri bat.

Eskerrikasko, Jerardo!

Ezin esango dizut KABA orrek zer esan nai duan baiñan orrenbeste euskal-izenen aurrizkia dala ikusi ondorean ezpairik gabe ziurtuko dizut euskalduna dala.

Eskerrikasko, Jerardo.

Alatagutziz, CABA ori batzuetan LABA izan daitekeala gogoan artu bearra da. Adibidez, CBALETA ezpairik gabe QBALETA bait da.

Oartuko ziñan, irakurle toki-izenak biltzeak euskeraren ibillera ezagutzeko nolako garrantzi aundia duan, eta arlo ortan zeñien lan ederra egin zigun Jerardo Gereñu'tarrak. Ez al zenuke zuk, zure errian beste orrenbeste egingo?

IHANIA.- "De monasterio Sancti Martini de Ihanía partis Mena" "Mena'ko Donemartiñ'en lekaidetxeaz". Ez da larrukiaren gorputzeko itza, bere idazpuru edo titulokoa baizik. Orregaitik, XII mendean-edo berr-idazleetakote batek ezarria. Ala dator "H"z. IX mendeko dokumentuetan ez bait zaigu "H"rik agertu, bat edo beste izan ezik, eta oiek ere seguruask; geroagoko birr-izatzetarakoan sartuak.

Itz ontako "H" ori "G" baten orde z dagoala dirudi: iGANIA. Eta, Iganía au, IGAINA ote da? Ñaiz "Iganía" naiz "Igaina" izan, IGAINA irakurri bearke gence itz ori. Era ortan EGAINA'ren antza duala? Bai baiñan biak izen bat bera dirala esatera ez naiz ausartuko. IGAY, gaur, Araba'n, Ibero-ibarreko erri bat da. Eta Gipuzkoa'n, Oartzun'go abizena. Araba'ko Igay orri IGAYEGI esaten dio XIII mendeko dokumentu batek, eta IGAYIGI, berriz, IX'ean Kukulla'ko burni-barren larrukiak. Biañan biak itz bat bera dira, azkeneko izen ortan "H" a "Y" ren orde z bait dago, karta-jokuan "komodiña" bezala erabiltzen zuten bá idazle zar aiek "H" a. Eta "I" ta "E" zeñien errez nasten ziran ikusiak gera.

Beraz, Igay arabarraren izen zar aiek, IGAYEGI, IGAYIGI ETA IGAYIGI, danak izen bat bera ditugu. Eta gaurko IGAY izena beste izen aien laburpena.

Baiñan, berez, "H" ori "Y" ez baiña "R" izan bait daiteke, Igayigi ura IGAYIGI biurtuko litzaiguke, ots, IGAREGI: "lugar del Molino". Baiñan orrela izatekotan, gaurko erriaren izena IGAY ez baiña IGAR izango zan, eta, orregaitik, ez digu bi-

garren etimologi orrek balio. Gaiñera "IGA"z asten diran izenak ere baditugu. Ta, IGA orrek, Lopez Mendizbal'en ustez, "helecho" esan nai ornen du, "IRA"ren al-dakuntza omen dalako. Baleike oraingoan arrazoi izatea, Tolosa'ko "Igasarri" "Irasarri" ren aldakuntza bait da. Beraz gure larrukiko IHANIA edo IGAÑEGI ura IRAÑEGI izango litzake, Naparroa'ko IRAÑETA'ren senide; gaztelera, "HELE-CHAL".

DOÑDISLE.- "... in loco qui dicitur valle de Dondisle": "Dondisle esaten zaion aranean". Madoz'en ez da ager.

Bere etimologiarik ezin emango dizut; agian, larrukiak izen ori zearo aldaturik damaigulako.

Baiñan antzeko izenak baditu gaurko Euskalerrian: DOÑABALLA, Napparroa'ko Aranguren aranean; DOÑABARES Araba'ko Egileta'n, eta izen ori bazan an 1737'an oraindik erri ura euskalduna zanean. Donabehre, Laburdi'ko abizena da. DOÑABIRALDEA, Araba'ko San Vicente Arana'n toki-izena 1630'ean. DOÑAIKIA, Kerexeta'k dionez abizen bizkaitarra da. DOMAIKIA berriz Araba'ko erri bat. Iztegietan aurki dezazkezu orrelako izen geiago.

Baiñan ez dakit zergaitik Larrukiko DOÑDISLE ori mozorrotutako Done baten izena izan daitekeala iduritzen zaidan. Askok bait dira erriaren ezpaiñetan beren izenaren itxura galdu duten Doneak.

Zuk, Santimamiñe ezagutuko duzu, San Mames'en aldakuntza. Jondoni Murkuts (Jaun Done Murkuts) Benaparroa'ko Baigorri'n San Fructuoso ornen da NARBAITZ edestilariak dionez; Jondonane (Jaun Done Ibane), San Juan; Jondonebixintxo, San Bizente; eta Jondonesatordi, San Saturnino. Araba'ko erri batean DURRUMAN San Roman da; Eta, euskera galdu dutenez gero ere, érderaz San Roman de San Maillan esaten zaion erri ortako jendeek SANDURRUMAN esaten dioten beren erriari.

Ozkoz, Naparroa'n, Imoz'ko aranean dago. Orain dala ogeitamarren bat urte, D. Manuel Rekalde beteluarra nere bigarren-lengusua, bertako parrokoa zan. Zearo euskalduna genduan erri artan askok ez zekiten oraindik erderaz. Ba, D. Manuel'ek esan zidanez, SANTIRUTALAU bihurturik gelditu ornen zan jende bikain aien; zkeran Santa Nunilona ta Alodia martiri euskaldunen izen bikoitza. XII mendean Aimeryc Picaud erromes ospetsuak, euskaldunek Santiagori "Jaona domne Jakoe" esaten ziotela idatzi zigun.

Goraxeago aipatu dugun San Vicente Arana'ko "DOÑABIRALDEA" ori ere ez ote da "DONEBIZENALDEA" izango?

Zuk, irakurle orrelako izen-aldaketarik ezaguntzen ba'duzu, idatzi eidazu arren, izen oien berri emanez.

Idazlan au bukatu ondorean, orra non aurkitzen dedan uste gabe illeta-txartel batean DOÑDIZ abizena. Otoitz bat eskatzen zuan txartel orrek Bermeo'n il dan Aitor Dondiz Agirre'ren alde. Esan diot otoitz ori. Dondiz abizen au eta gure larrukiko Dondiz, biak itz bat bera dira. Dionisio Donea Euskalerritik bertago bizi izan ba'litz, DOÑDIS ori DOÑDIÑIS'en laburpena dala esango nuke.

Larruki ontako giza-izen eta done-izenak aztertzea peitzen zaigu.. Datorren zenbakian egingo dugu, euskal-kulturaren ibillera ezagutzeko garrantzi aundikoa dan lan or.

LATIEGI'TAR BIXENTE.